

АРХИЕП. ТЕОФИЛАКТ ОХРИДСКИ ЗА ГЛАГОЛИЦАТА И С МЪЛЧАНИЕ ЗА КИРИЛИЦАТА

Светослав Диамандиев

1.0. Дял първи – за Глаголицата

1.1. Известни данни

1.1.1. Архиепископ Теофилакт Охридския озаглавява написаното от него житие на един от първите ученици и съратници на Константин-Кирил Философ Климент с думите:

„ Живот, дейност, изповедание и кратък разказ за чудесата на светия наш отец Климент, епископ Български, написан от светейшия и славен архиепископ на Първа Юстиниана и на цяла България господин Теофилакт, който бил магистър на риторите в Константинопол” (Посоченият извор, с.11).

1.1.2. Според ГИБИ Т. IX част II, издание на БАН от 1994 г., архиепископът на Охридската епископия Теофилакт Охридски е написал Пространно житие на епископ Климент Български **между 1089 и 1126 г.**, т.е. това се е случило в края на XI или в началото на XII век. Съгласно съществуващата практика, житието е публикувано в ГИБИ на гръцки и български, като и в двата текста е казано, че архиепископ Методий е „блестял двадесет и четири години в архиерейството”(Пространно житие на Климент, точка 23, с.20), с което върнатата продължителност на неговото архиерействане от 13 години е било подменена. Като изходим от нивото на религиозния сан на архиепископ Теофилакт и убеждението, че той е бил отлично запознат с Панонските легенди (Пространните жития на Кирил и на Методий) и с отношенията между папа Йоан VIII и архиепископ Методий, можем да сме убедени, че той не би допуснал да сгреша времепребиваването на българския равноапостол като ръководител на епархията Панония и България.

1.1.3. Някои знаят, че помазването на Методий като архиепископ и назначаването му за предстоятел на епархията Панония и България от папа Адриан II е станало по настояване на кан Коцел и непосредствено след получената в Рим вест, че под натиска на василевса Василий II Осмият вселенски събор 869/870 г. се канел да признае автономна Българска църква. Папа Адриан ръкоположил Методий за епископ¹ на престола на свети Андроник, един от седемдесетте апостоли Христови, т.е. в гр. Сирмиум.

1.1.4. Други пък знаят, че след пристигането си в Българска Морава архиеп. Методий е арестуван, осъден и изпратен в затвор към манастира „Елванген” в Бавария. Не може да има съмнение, че кралят на източните франки е организирал процеса по указание на папата, като наказание на българския владетел.

Българска Морава е тогава българска територия и диоцез на папската институция, разположена южно от Дунав, в която, от запад на изток, се намирили гр.Сирмиум в областта (Срем), Белград и р. Българска Морава.

1.1.5. Папа Йоан VIII е реабилитирал в началото на 872 г. архиепископа Методий и е разпоредил незабавно да заеме катедрата на апостол Андроник в казания Сирмиум (сегашна Сремска Митровица). Така и станало.

1.1.6. Документирана е в Житието Методиево кончината на архиепископ Методий на 06.04.855 г.

¹ Понятието епископ не противоречи на придобия от Методий сан архиепископ.

1.1.7. Донка Петканова допълва в „Средновековна литературна символика”, С. 2000, констатацията си за неверните стойности на използваните в древната литература числа. Пример за това, че „...числата в житийната литература, ..., обикновено не дават историческа информация с прякото си числено значение”, е „...Пространното житие на Константин-Кирил, в което са употребени много числа и повечето от тях са символични”. И по-долу: „Подобни случаи на механично транскрибиране на цифрите поради прибързаност, несъобразителност и пр., и главно защото цифрите се изразяват с букви и при транскрипцията се създава една инерция на превръщане, се срещат и в други ранни по произход паметници, запазени в кирилски текст, какъвто е случаят с „Пространно житие на Методий”.

Става дума за това, че е била напълно възможна подмяната на реалната продължителност на архиепископството на Методий на престола на свети Андроник от 13 на 24 години.

1.1.8. Известно е, че в онзи период гръцките цифри са бройна система, използваща буквите от гръцката азбука. При съпоставка с кирилическата числена система се установява известна общност. Очевидно, както при транслитерирането между двете български азбуки, така и при преводите от и на гръцки, могат да се получават грешките, за които пише проф. Петканова.

1.2.0. Констатации:

1.2.1. Не може да има съмнение, че Пространното житие на епископ Климент Български е било написано на гръцки.

1.2.2. Двадесет и четири годишен срок на архиерейската служба на Методий, записан в Пространното житие на св. Климент Български, публикувано, както се каза, в ГИБИ, не е реалистичен, защото след изваждането на 24 от годината на неговата кончина през 885 г., излиза, че архиепископът е заел катедрата си през 861 г., т.е. още преди евакуацията на Братята и Учениците им от Византия през 863 г., която се датира от гръцкото нахлуване в България през ноември същата година. От горното се прави заключение, че авторът на Пространното житие на Климент – архиепископ Теофилакт Охридски, който е сред елита на византийското верско и културно общество и е председател на българските православни, не би могъл да стори елементарната грешка да запише в оригинала си 24 вместо 13.

1.2.3. В обстойната информация дадена в трактата ми „Константин – Кирил е най-големият брат” цитирах Ж.Икономова, А.-М.Тотоманова и Ив.Добрев да пишат: „...числените стойности на редица букви от кирилските текстове се отличават от числените стойности на съответните букви в кирилската транслитерация на глаголическите текстове”. Авторите илюстрират мнението си, като ни дават два примера за промени в кирилическия текст на Асеманиевото евангелие (глава 3 от Евангелието на Йоан и глава 102 от Евангелието на Матей).

Дадените примери се отнасят до числата 25, 24 и 23, записани с глаголически букви съответно $\overline{\text{Ѡѡ}}$, $\overline{\text{Ѣѣ}}$ и $\overline{\text{Ѥѥ}}$, които при транслитерацията са записани като $\overline{\text{НД}} = (8 \text{ и } 4, \text{ но не } 80 \text{ и } 4)$, $\overline{\text{НГ}} = (8 \text{ и } 3, \text{ но не } 80 \text{ и } 3)$ и $\overline{\text{ТВ}} = 12$.

Понеже в първите два случая транслитерираните с кирилица числа са неопределени (8 или 4), съотв. (8 или 3), някои от книжовниците са ги заменили механично с $\overline{\text{КД}} = 14$ и $\overline{\text{ТГ}} = 13$. Може да се предполага, че при числата с десетично число 20 този начин на замяната на глаголическите букви с кирилически и обратно е изпълняван механично с посочените уж равностойни щампи или шаблони.

1.2.4. Проф. Надежда Драгова излага подробно тезата си за начина, по който при транслитерацията глаголическото число 23 е било заменено погрешно с кирилическото

12. По-простишко бих обяснил подмяната като започна с глаголическия запис на числото 23 $\overline{\text{ѠѢ}}$. Цифрата на десетицата $\overline{\text{Ѡ}}$ е можела да бъде заменена с едната кирилическа буква „и” - $\overline{\text{И}}$ (вж. приложената най-долу извадка от първата страница на Таблицата на двете български древни азбуки от Кирил Мирчев - „Старобългарски език”. С., 2000), която е на същия ред и е също без наименование, но е с числена стойност 8, което прави замяната с нея безсмислена. Поради това транслитераторът е използвал другата буква „и” - $\overline{\text{І}}$ с наименование **ИЖЕ**, но с числена стойност 10. Отделно, единицата $\overline{\text{Ѣ}}$ = 3 се заменя с $\overline{\text{В}}$ = 2, тъй като са с общо наименование **ВЪДЪ**. И както пише Н. Драгова „Така глаголическото $\overline{\text{ѠѢ}}$ = 23 става кирилско $\overline{\text{ІВ}}$ = 12”. Всъщност, авторката, след като се спира на едно число от глаголически вариант (в случая 23), извършва транслитерация на кирилица и чрез описаните разсъждения и действия получава 12.

1.3.0. Опит за обяснение на грешката.

1.3.1. В оригинала си архиепископ Теофилакт Охридски е записал най-вероятно с гръцките букви $\overline{\text{ΓΓ}}$. Обръщам внимание, че тези две гръцки букви като графика са напълно идентични с тези от кирилицата, **както еднакви са и числените им стойности**.

1.3.2. Някои се мъчат да обяснят появянето на кирилицата в българското книжовно творчество с извършено още в началото на X век от български книжовници използването на гръцки букви при писането на български слова. Посочва се, че това е станало приживе на Симеон Велики(!), който, както ни се налага да разбираме, е разрешил замяната на истинската оригинално българска азбука – Глаголицата с азбуката на „добрите” южни съседи на България. Ще добавя за пълнота, че империята на Крум е била завладяна от Василий II Българоубиец през 1018 г. и че той незабавно е закрил българската патриаршия, като я заменил с Охридска архиепископия. Трендафил Кръстанов пише в статията си „Охридска архиепископия” в том II, с.899 на Кирило-Методиевката енциклопедия: „...Архиепископия охридска на Първа Юстиниана и на цяла България – независима (автокефална) православна църква, приемница на бълг. Преславско-Дръстърска патриаршия. Създадена през 1018 от Василий II Българоубиец, ...”. През 1020 г. василевсът е подписал три грамоти (владетелски документи за даване на права), с които определил територията, в случая - диоцеза на Охридската епархия. За интереса му да погърчи българската писмовност по примера на дядо си Василий I, по-голямата част от българските патриотично мислещи учени не споменават.

1.3.3. За да обясня как числото 24 се е появило в текстовете на житието, трябва да започна с кратък исторически анонс. Периодът, който се обследва, е характерен с няколко много важни обстоятелства: Гърците завладяват България след победата на Василий през 1018 г., когато последователите на Черноризец Храбър, на Гудор Доксов и на патриарх Климент Български и многобройните незначайни труженици на словото и перото, са създали предпоставки да се даде на това време прозвището Златен век на българската култура. В страната има редица културни центрове, където се пишат религиозни и светски текстове с Глаголица. Логично е да се предположи, че при липса на доказателства за ранно появяване на кирилицата, първи преводи на Пространното житие на епископ Климент Български са били направени от гръцки на български с Глаголица. Както ще се докаже по-долу, византийските власти не са забранили ползването на Глаголицата след направата на кирилицата.

Естествено е в условията на византийската зависимост да се очаква утвърждаване на кирилицата и заменяне на Глаголицата във времето. Извършвани са редица транслитерации на глаголически текстове на кирилица.

При това числото 24 се съхранило в ГИБИ, защото, както се каза, записът му в гръцкия текст е напълно идентичен с този в кирилическия български превод.

1.3.4. Идва ред да се обясни начина на промяната на 13 с 24.

Ако се вгледаме в даденият по-горе модел на транслитерация на числото 23, станало 12, ще си изградим представа как в тези първи години е ставало трансбордирането на числата от Глаголица на кирилица и по аналогия с него, как числото 13 ($\overline{\Gamma}$) от гръцкия текст е станало 24 ($\overline{\text{Ж}}_{\text{ж}}$) от глаголическия.

В гръцкият текст числото 13 е било записано с $\overline{\Gamma}$, а може би и с $\overline{\text{НГ}}$, тъй като $\overline{\Gamma}$ и $\overline{\text{Н}}$ имат еднаквата **звукова стойност** *и* (*i*). Но тези две букви имат числена стойност 10, съответно 8, което прави подмяната им погрешна. Напълно е било възможно в гръцкия текст, подложен на превода, десетицата да е била записана погрешно с $\overline{\text{Н}}$ и в българския превод да е заменена с глаголическата $\overline{\text{Ж}}$, която има звуковата стойност на двете гръцки букви, но е с числена стойност 20, а не 10. Другата възможност се оформя когато при превода на български с Глаголица, недостатъчно компетентният преводачът е заменил гръцката буква на десетиците $\overline{\Gamma}$ с глаголическата $\overline{\text{Ж}}$, тъй като и двете имат звуковата стойност *и* (*i*), която е еднаква с тази на гръцката $\overline{\text{Н}}$.

Цифрата на единиците, записана в гръцкия текст с $\overline{\Gamma} = 3$ е заменена с глаголическото число $\overline{\text{Ж}}_{\text{ж}} = 4$, тъй като двете букви имат еднаква звукова стойност γ (*g*). Така записът в гръцкото число 13 ($\overline{\Gamma}$ станало по грешка $\overline{\text{НГ}}$), бил преведен и фактически транскрибиран на $\overline{\text{Ж}}_{\text{ж}} = 24$.

От направения анализ на възможния превод на житието на св.Климент с Глаголица и на последвалата транслитерация от Глаголица с кирилица следва да се направи извод, че за някои от древните книжовници е било по-важно да се спазва еднаквостта на звуковото съдържание на буквите, а не тяхната числена стойност.

Трябва също така да се отчете, че съхранението на грешно копие на житието не е изключено, тъй като създателите на преводи, преписи и транслитерации са ги правили за своите монашески обители като единични екземпляри, които не са били предмет на външен контрол.

1.3.5. След неопределено време, т.е. едва когато кирилицата става широко известна и ползвана от българските книжовници, глаголическите преводи са транслитерирани с кирилически букви, при което транслитераторите са били вещи и не са направили грешката да заменят 24 с 13 и във всички следващи кирилически транскрипции глаголическото 24 ($\overline{\text{Ж}}_{\text{ж}}$) е запазено като 24 ($\overline{\text{КД}}$). Това, че за бъдещето са се запазили само кирилически екземпляри, в които въпросните години са 24, а не 13, е игра на случайността, за която няма обяснение. Така в преписите от българските преводи на Пространното житие на епископ Климент годините, през които Методий е блестял в архиерейството в Българска Морава са останали 24.

1.3.6. Още по-странно е пренасянето на същото число в гръцкия текст на житието, публикувано в том IX на ГИБИ. Би могло да се предположи, че то е

направено от научните ни работници поради нежеланието да има различия с утвърденото в нашата наука българско клише. Но дали закрепването на това число в превода на житието има научна стойност? Може би някои ще си помислят.

1.3.7. 13 годишният срок на предстоятелството на архиепископ Методий в катедрата на апостол Андроник е реален, защото той е заел определеният му архиерейски пост едва след освобождаването му от затвора, т.е. в началото на 872 година и е продължило до неговата кончина през **885 г.** Този исторически потвърден факт доказва, че наистина числото 13 е било заменено с 24.

1.3.8. Проблемните 24 години са написани в ГИБИ с думи, вероятно, за да се фиксират против подмяна.

1.3.9. Подкрепа на изводите от моето изследване дава и П. Илчев, който в статията си „Глаголица” в том II, с. 491 на Кирило-Методиевската енциклопедия - капиталното творение на българските слависти, признава съществуването и ползването на Глаголицата до края на XI век с написаното, че „...кирилското писмо измества глаголическото и от началото на XII век е вече основно средство за буквено предаване на българска реч;...”. Ще отбележа определението на „кирилското писмо” от автора като **основно** средство за предаване на българската реч, т.е. **то не е единствено**. Значи и след началото на XII век Глаголицата е била ползвана вероятно от българските книжовници.

1.4.0. Обобщаващи изводи:

1.4.1. Продължителността на архиерейството на архиепископ Методий в Българска Морава е исторически установена на 13 годишен срок между 872 и 885 г. .

1.4.2. Не е възможно да е направена грешка от архиепископ Теофилакт Охридски и в оригинала да е записано за тази продължителност числото 24.

1.4.3. Да се направи такава грешка не е необичайно, но да е тя точно такава, каквато се получава при грешно транслитериране на глаголически текст с кирилица не е случайно, защото числото 24 е единственото, с което, според дадените примери за грешно транслитериране, може да е станала подмяната на 13.

1.4.4. От всичко това следва, че Глаголицата е съществувала и е била ползвана от българите **все още** между 1089 и 1126 година, т.е. в края на XI или в началото на XII век.

1.4.5. Това от своя страна пък показва, че след написването на Пространното житие на Климент Български от архиеп. Теофилакт Охридски в посочения срок, не е имало все още достатъчно популярна кирилица и житието е било преведено първо с Глаголица, а по-късно трансбордирано на кирилица.

1.4.6. Последните изводи се потвърждават в пълна мяра и от направените в мои публикации преди време корекции на датите на двата писмени паметника от Крепчанската и Добруджанската църквичка, прочетени от К. Попконстантинов и от Ив. Гошев като 921 съотв. 943 г., а от мен - с 1121 и 1143 г. Така се оказва, че единствените кирилически писмени свидетелства се отнасят към първата половина на XII век, което не е в противоречие със свидетелството на Теофилакт.

2.0. Дял втори – за кирилицата

2.1. Факти и анализи

2.1.1. Архиепископ Теофилакт Охридски – предстоятел на православните в Охридската екзархия оценява в Пространното житие на св. Климент делото на Кирил и Методий „да открият азбука, съответстваща на трудността на българския език и да могат да преведат на езика на народа свещените писания”(посоченият извор, с.12). Очевидно, става дума за известната на автора на цитата азбука - дело на Братята,

наречена по-късно Глаголица. В този кратък текст е указано, че религиозният език, създаден от Кирил и Методий е бил и език на народа български, а азбуката е азбука на българския език, т.е. българска. Малко по-късно авторът пише, че равноапостолите открили славянска азбука за българския език, което следва да се разгледа критично. Имам предвид, че една азбука, обслужва по предназначение фонетиката на определен език и следва да носи етнонима на този език, освен ако в случая славяните не са наречени българи. Но това се отхвърля от самия Теофилакт с израза: „Това, че славянският народ, или всъщност българският, не разбирал Писанията, съставени на елински, светиите смятали за огромна вреда и това, че светилото на Писанията не пламти в тъмната страна българите...” (посоченият извор, с.12).

2.1.2. В съдържанието на Пространното житие на св. Климент никъде не се споменава за втора азбука на българите или да са ползвали те азбука подобна на гръцката. Не се намират податки и за съществуването на две български азбуки през посочения горе период на създаването на житието, от което е справедливо да се съди, че нито един от светите мъже - Седмочисленици няма участие в направата на кирилицата.

Нямам съмнение, че ако на Теофилакт са били известни данни за българска инициатива в изработката на това копие на гръцката азбука, неговата вяроност на висш гръцки йерей към великогръцката универсалност не би пропуснала да отбележи това унизително за българите дело. В известното му качество на предстоятел на християните в България е невероятно да не е познавал Панонските легенди, отношенията на папите Адриан II и Йоан VIII с архиепископ Методий и битността на последния в Българска Морава. А всичко това изключва възможна грешка при отразяване на срока на пребиваване на Методий на престола на апостол Андроник.

2.1.3. Като архиепископ на цяла България, Теофилакт Охридски не ще да е бил изолиран от такава една културно-религиозна операция, с политическа насоченост, като създаване на азбука за езика на покорените българи - вариант на гръцката азбука.

Значи той би бил осведомен своевременно за предприетото и осъществено деяние в този смисъл. Ако се позовем на впечатлението от религиозните титли на автора в заглавието на житието, представящи го като висш духовник на гръцката църква, би било логично да се очаква, че в интерес на гръко-ромейската идеология той би следвало да посочи в житието на свети Климент кирилицата като дело на Кирил и Методий, или най-малко, че българите са се примирили със създадената им от гърците нова азбука. Ако е знаел разбира се за нея. Това не е направено.

2.1.4. Бих могъл в проява на принципност да предположа, че за известно време от посочения горе период архиепископ Теофилакт е бил поставен от патриарха в изолация и не е бил запознат с действията на патриаршията за включването на гръцките 24 букви в новата българска азбука. Тази постановка формира въпроса, дали след като архиепископ Теофилакт е научил за появяването на кирилицата, той би коригирал творбата си в интерес на великогръцката идея като засвидетелства, че сътворената от Братята за българския език азбука е копие на гръцката?

2.1.5. Не подлежи на доказателство убеждението на българската наука, че създадената от Константин Философ и брат му Методий Глаголица е била заменена още през X век от кирилицата.

От съществуващите копия на гръцкият текст на коментираното житие е известно, че нито в началния му вариант, нито в по-късна преработка авторът - Теофилакт Охридски е заменил единият от стожерите на Кирило-Методиевата писменост - глаголическата азбука с кирилическата. Да предпологаме, че до края на архиепископството си Теофилакт не е научил за кирилицата е съвсем произволно и

необосновано, както е невероятно, че е могъл да знае и не е реагирал според посочения тук модел.

За да представя пред читателите доказателство за обективен анализ на обсъждания проблем ще задам риторичния въпрос: Не е ли възможно да не е било превеждано житието на св. Климент на български с глаголически букви, а това да е станало направо с кирилица и така да се оспори намесата на транслитерацията, която отхвърля ползването на кирилицата към по-късно време? Отговорът е ясен: първо - времето на проявата на кирилицата според текста на Житието не е се е придвижило забележимо назад и второ - не се обяснява по този начин как числото от оригиналния гръцки текст 13 е станало в кирилическия превод 24, което отхвърля като безпочвено подобно предположение.

Съхраняването до наши дни това творение на гръцкия висш клирик е в пълно противоречие с гръцката държавна политика да се поставят Братята и делото им в абсолютна изолация, продължила повече от 200 години. Този факт поставя пред нас нерешими въпроси, поради което ще направя следното

2.1.6. От всичко това остава извода, че кирилицата, като дело на византийската централна духовна и светска власт, е влязла вероятно в употреба в последните години от творчеството на Теофилакт, т.е. след първата четвърт на XII в.

3.0. Заключение

С дадените до тук информации и направените анализи и разяснения се установи, че в дългия и сложен преход от гръцкия оригинал на Пространното житие на св. Климент Български от архиепископ Теофилакт Охридски до съхранените кирилически преписи в тях са били заменени 13-те години на заеманата от архиепископ Методий катедра на св. Андроник в град Сирмиум с 24 години. Доказа се, че тази замяна не е била възможна без да е имало български превод на гръцкия текст на житието с Глаголицата, последвано от транслитерация с кирилица.

Според текста на житието, то е било преведено на български с глаголически букви не по-рано от края на периода между 1089 и 1126 г., което свидетелства, че **Глаголицата е била използвана от българските книжовници все още, най-малко през първата четвърт на XII век.** Неизвестно кога по-късно е била извършена транслитерация на житието с кирилица. Това, разбира се, е една изолирана проява, която не определя дата на първите приложения на кирилицата.

Не съществуват в анализирания източник опорни основания, за да се определи кога е създадена кирилицата.

Няма и податки да е бил информиран авторът на Пространното житие на Климент Български за съществуването на кирилицата по време на определения от редакторите на ГИБИ Т. IX срок на възможното създаване на житието.

С изложените тук свидетелства и с произведените от тях логични изводи се защитава тезата, че кирилицата не е била известна на председателя на Охридската („на Първа Юстиниана и на цяла България”) епархия, - архиепископ Теофилакт Охридски (1089-1126), което е неоспоримо негово показание, че кирилицата не е била иницирана и създаването ѝ не е било разпоредено през IX или X век от Симеон или Петър - императори на Първата Българска империя.

Няма утвърдено единомислие по крайния срок на ползване на Глаголицата. Този факт идва да покаже съпротивата на българските древни писмовници на натрапената им чужда азбука и верността им към Глаголицата – родната българска буквена система. Това е и израз на разбирането, че кирилицата не е българска азбука, а само българско допълнено копие на гръцката, така както вьетнамската латиница е само вариант на латиницата.

лица на старобългарските азбуки

Глаголически букви	Числена стойност	Кирилически букви	Числена стойност	Звукова стойност	Наименования
Ɑ	1	А	1	<i>a (a)</i>	АЗЪ
Ɱ	2		-	<i>б̄ (b)</i>	БОУКЪ
Ɐ	3	В	2	<i>v (v)</i>	ВЪДЪ
Ɒ	4	Г	3	<i>g (g)</i>	ГЛАГОЛН
ⱱ	5	Д	4	<i>ð (d)</i>	ДОБРО
.....					
Ⱳⱳ	10	(І) І, ĭ	10	<i>u (i)</i>	НЖЕ
ⱴ	20	Н	8	<i>u (i)</i>	-
.....					
Ⱶ	40	К	20	<i>κ (k)</i>	КАКО
ⱶ	50	Л		<i>λ (l)</i>	ЛЮДЫЕ
ⱷ	60	М	40	<i>μ (m)</i>	МЪСЛАНТЕ